

ESTUDIO SOBRE EL MODELO TURÍSTICO BALEAR

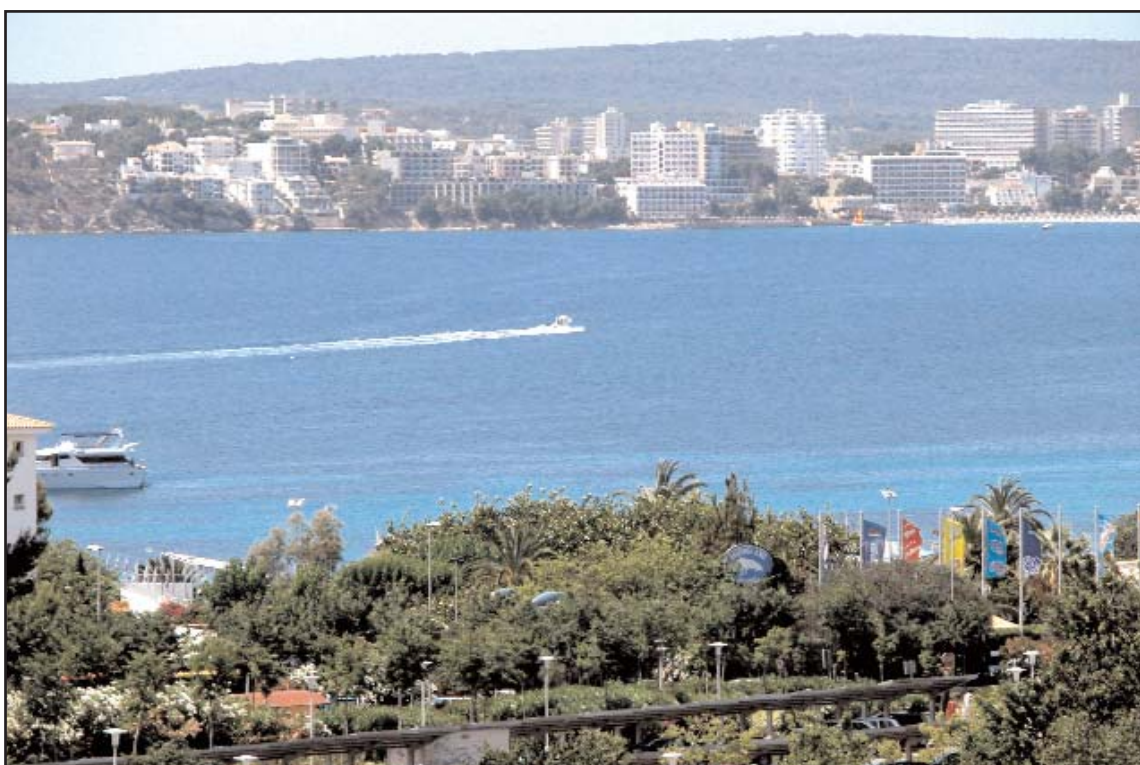
Balears ha sido, en sus aspectos positivos y negativos, la pionera en el denominado turismo de masas. Un grupo de geógrafos de la Universitat de les Illes Balears (UIB) analizan precisamente el modelo turístico balear desde la perspectiva de los cambios necesarios para que la actividad turística continúe siendo competitiva, a la vez que no suponga necesariamente una agresión permanente a los recursos naturales y medioambientales.

Un grup de geògrafs de la UIB analitzen la "via balear" d'inserció en el procés general de globalització i en fan la comparació amb altres economies insulars

PARAULES CLAU:
semiperiferia,
insostenibilitat,
turisme,
globalització,
territori

KEYWORDS:
semiperiphery,
unsustainability,
tourism, global
market, territory

La hipòtesi central és que el model balear s'ha reproduït o es reproduirà en àmbits geogràfics semiperifèrics insulars que comparteixen una posició equidistant entre el nord desenvolupat i el sud subdesenvolupat

Introducció

Analitza la transformació territorial que ha experimentat l'arxipèlag balear en la segona meitat del segle XX, emmarcada en el context de les relacions politicoeconòmiques sorgides després de la Segona Guerra Mundial i evolucionada fins a l'actualitat, és l'objectiu que s'ha proposat el Grup d'Investigació de

Sostenibilitat i Territori (GIST) de la UIB, format pels professors Onofre Rullan, Antoni A. Artigues, Macià Blázquez, Alícia Bauzà, Ivan Murray, Jesús González, Antoni Pons i Margalida Ramis.

Els investigadors persegueixen l'aplicabilitat de les seves anàlisis i, en concret, poder comparar; amb la

intenció d'exportar l'experiència balear a altres regions de característiques semblants, perquè puguin aprendre dels encerts i de les errades comesos a l'arxipèlag balear, i al mateix temps, poder importar a les Illes Balears les experiències equiparables d'altres regions més madures que puguin advertir dels perills futurs amb vista a la sostenibilitat del model de desenvolupament.

Tal com afirma l'investigador responsable d'aquest nou projecte, el doctor Onofre Rullan, "la comparació se

centrarà en casos insulars que comparteixen una "situació mediterrània", entesa en el sentit d'una posició equidistant entre el nord desenvolupat i el sud subdesenvolupat (com a perifèria), com ara les illes del Carib, equidistants dels EUA i Amèrica del Sud, les del sud-est asiàtic, situades entre els desenvolupats Japó i Austràlia, i el Mediterrani mateix, situat entre el desenvolupament centreuropeu i el subdesenvolupament africà".

Un projecte d'aquesta envergadura no podria dur-se a terme sense l'experiència prèvia del Grup d'Investigació de Sostenibilitat i Territori (GIST), ni sense els resultats de projectes anteriors, que han servit de fonament per fixar la situació de les Illes Balears, en especial els treballs realitzats a l'àrea de sostenibilitat encapçalada pel doctor Macià Blázquez en el si del CITTB (Centre d'Investigacions i Tecnologies Turístiques de les Illes Balears), mitjançant el projecte sobre indicadors de sostenibilitat del turisme de les Illes Balears, com també la memòria d'investigació del doctor Ivan Murray, "The ecological footprint of the Balearic Islands. The Impact of Mass Tourism", per la qual va rebre el Premi d'Investigació en Medi Ambient del Consell Insular de Mallorca l'any 2001.

Aquests treballs, d'àmbit balear, entronquen amb les més recents formulacions crítiques de la noció de sistema econòmic establertes des de les files de l'economia ecològica (N. Georgescu-Roegen, H. Daly i, a Espanya, l'obra de J. M. Naredo La economía en evolución), formulacions que incideixen en l'estudi econòmic a partir de variables biofísiques.

Les aportacions més recents de l'equip de recerca dirigit per M. Fischer-Kowalski (Department of Social Ecology de l'Interdisciplinary Institute of Research and Continuing Education), de la Universitat de Viena, sobre el metabolisme socioeconòmic i les dinàmiques territorials a Àustria són una de les principals guies metodològiques que segueixen els investigadors de la UIB.

Les investigacions dutes a terme fins al moment fan suposar una particular "via balear" d'inserció en el procés general de globalització. Una via condicionada per les relacions amb Europa occidental, la condició

insular de les Balears i la proximitat relativa als mercats turístics i immobiliaris centreuropeus.

Se suposa que una tal relació, a més de creixement econòmic, ha generat deteriorament ecològic. Un creixement que s'ha constatat des del començament del procés i un deteriorament que només en les darreres dècades s'adverteix i s'intenta mitigar.

Les incògnites sobre la sostenibilitat del model a mitjà i llarg termini fan pertinent una investigació a fons del procés recorregut i de les tendències futures. Així doncs, l'objectiu d'aquesta part de la investigació és aclarir els claroscurs del procés per tal de poder evitar futurs colls d'ampolla per a la sostenibilitat econòmica i ecològica del model.

La hipòtesi central és que el model balear s'ha reproduït o es reproduirà en àmbits geogràfics insulars que comparteixen la condició semiperifèrica o perifèrica apuntada. A partir d'aquesta anàlisi comparativa sorgeix un últim objectiu, molt més general: l'intercanvi d'experiències a escala internacional entre realitats insulars que basen l'economia en les activitats turístiques i que es troben en diferents graus de desenvolupament del model, amb independència de les singularitats regionals.

El model balear des d'una perspectiva global

Com ja hem apuntat, la hipòtesi de partida dels investigadors rau en el fet que existeix una "via balear" d'inserció en el procés general de globalització.

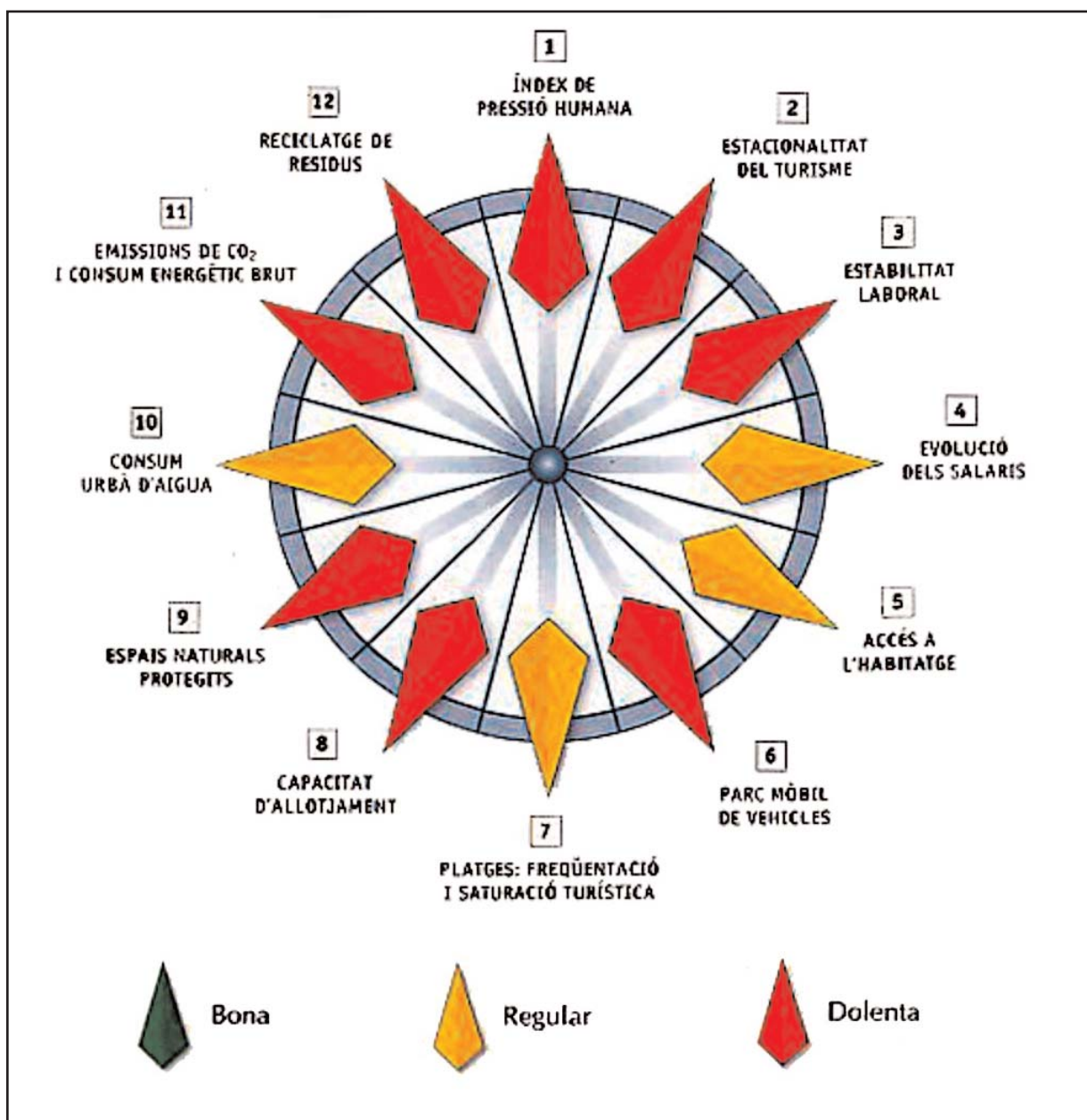
Les dades de què disposa el GIST es basen en investigacions dutes a terme durant la dècada dels vuitanta i, en particular, en l'anàlisi de diversos indicadors de sostenibilitat del turisme duta a terme en la dècada dels noranta. Els investigadors es varen centrar en l'estudi del "tercer boom" o període de gran activitat turística registrat a l'arxipèlag balear que s'ubica en el temps posterior a la crisi de la Guerra del Golf i els començaments del segle XXI.

La resposta a la crisi del Golf, afirma el doctor Blázquez, "fou la promoció de nous atractius turístics a les Illes, de caràcter ambiental o tradicional, tal com

demostra la Llei d'espais naturals de 1991 i la promoció de nous productes allunyats del tradicional

model de sol i platja. Aquest "tercer boom" es va

Brúixola de sostenibilitat de les Illes Balears, elaborada pels investigadors en base a dotze indicadors, elegits per ser els de major rellevància econòmica, social i ecològica. Aquesta era la situació al començament del segle XXI.

traduir en una sensació de saturació evident que ha quedat explicitat en els indicadors de sostenibilitat".

En començar l'anàlisi, els investigadors, en col·laboració amb l'Observatori de Sostenibilitat del Turisme del CITTIB, varen proposar un total de 32 indicadors de sostenibilitat, agrupats en diferents àmbits, amb l'objectiu de reflectir la realitat econòmica, social i ambiental de les Illes Balears. Tots els indicadors es nodriren de dades oficials i, en ocasions, es varen complementar amb el treball de camp, l'anàlisi d'informació geogràfica i l'anàlisi estadística.

Finalment, els investigadors sintetitzaren tota la informació recollida en dotze indicadors, elegits perquè eren els de major rellevància econòmica, social i ecològica. Amb aquests indicadors clau, va ser possible elaborar una brúixola de sostenibilitat que possibilita la presa de decisions sobre una interpretació objectiva de la situació (figura 1).

1. L'índex de pressió humana

L'estudi va demostrar que aquest índex s'havia incrementat tímidament des de començaments de la dècada dels noranta. A partir de 1996 es va produir un

augment de la població resident, mentre que el 2000 es va reduir la població flotant, a causa del descens en el nombre de turistes i de la seva estada mitjana.

2. Estacionalitat del turisme

Es va mantenir una tendència a l'alça del turisme en temporada alta, amb un increment del 9,04 per cent entre 1999 i 2002. Aquesta tendència incideix en l'augment estival de la pressió humana.

3. Estabilitat laboral

L'estudi va detectar un augment considerable de la contractació temporal i, com a conseqüència, un augment de la precarietat laboral.

4. L'evolució dels salaris

Els salaris mitjans per treballador a les Illes Balears s'allunyaven dels salaris mitjans per treballador en l'àmbit estatal. La diferència percentual entre uns i altres va augmentar d'un 5,47 per cent el 1989 a un 10,735 el 2001.

5. Accés a l'habitatge

El percentatge de la renda familiar bruta disponible per persona dedicat al pagament de l'habitatge va augmentar considerablement, va ultrapassar el límit ideal del 50 per cent i va arribar de 1997 a 2001 a un 67,2 per cent. També passà el mateix en el cas dels lloguers, en què s'assolí el 32,2 per cent, per sobre del límit aconsellable del 30 per cent.

6. El parc mòbil de vehicles

En tan sols una dècada el parc mòbil de vehicles va créixer a un ritme d'un 4 per cent anual. A començaments del segle XXI es comptabilitzaven 831 vehicles per cada mil habitants.

7. Platges: freqüentació i saturació turística

La majoria de les platges analitzades presentaven un nivell de saturació elevat, especialment les de caràcter urbà. La majoria d'aquestes ultrapassaven l'índex de saturació turística desitjable (2). També moltes de les naturals o poc urbanitzades ultrapassaven l'índex aconsellable (1,20).

8. Capacitat d'allotjament

La capacitat d'allotjament es va mantenir creixent de manera constant amb increments mitjans anuals de

l'1,52 per cent deguts especialment al nombre de places d'allotjament residencial.

9. Espais naturals protegits

Només la declaració de dos nous parcs naturals, a finals del segle XX, va mitigar en part el percentatge molt reduït de territori protegit, que es va situar per sota del 6 per cent quan allò que és aconsellable segons l'informe Brundtland és el 12 per cent.

10. Consum urbà d'aigua

El 1999 el consum en litres per habitant i dia era de 204,0. Aquesta xifra es va reduir lleugerament l'any 2001, amb 199,2 litres, tot i que encara estava per damunt dels 150 litres per habitant i dia aconsellats.

11. Emissió de CO₂

El primer any del segle XXI les emissions de diòxid de carboni excedien en un 42,45 les permeses segon el protocol de Kyoto per a l'any 2010.

12. Reciclatge de residus

L'increment notable de la producció de residus superava amb escreix les polítiques de recollida selectiva i reciclatge.

En resum, i malgrat que en algunes qüestions concretes s'havia avançat, la situació ambiental resultat del "tercer boom", sobretot quant a indicadors

com les emissions de CO₂, el consum energètic i la producció de residus, contribuïa a un empitjorament de la sostenibilitat global. Paral·lelament, mentre les dades macroeconòmiques sobre el creixement de l'economia eren positives, els indicadors socials apuntaven un dèficit important en la distribució de la riquesa i un augment de la vulnerabilitat social dels ciutadans: major precarietat laboral i encariment del preu de l'habitatge, etc.

El canvi del model territorial i el quart boom turístic

Les successives fases turístiques han convertit els 3.620 quilòmetres quadrats de Mallorca en diferents

espais d'aprofitament turístic. La societat i els recursos naturals s'han vist profundament afectats pel nou escenari inaugurat a mitjan dècada dels cinquanta. La culturització i l'antropització provocades pel turisme no sols consumeixen quantitats importants de territori, sinó que també han transformat el paisatge natural i cultural d'una illa que, amb el temps, ha eliminat molts dels elements diferenciadors de la tradicional dualitat geogràfica litoral-interior i urbà-rural.

El creixement de la dècada dels seixanta, anomenat primer boom, va ser urbanísticament intensiu i territorialment concentrat. El principal focus fou la badia de Palma, i el bloc de pisos i l'hotel, les seves modalitats d'allotjament més característiques.

El segon boom va estendre la urbanització i les àrees

d'explotació turística. Apartaments i xalets adossats varen conquerir nous espais ocupats fins aleshores per àrees naturals i terres destinades a activitats primàries. No obstant això, fins gairebé les dues terceres parts d'aquesta nova oferta immobiliària corresponia a la població local. L'esplendor econòmic i l'augment consegüent de les rendes facilitaren la construcció de segones residències dels mallorquins. Entre 1970 i 1981 es varen construir més de 30.000 habitatges secundaris a l'illa (més de 40.000 a totes les Balears).

Finalment, el tercer boom, iniciat a principis de 1990, va incorporar l'espai rural i el sòl rústic a l'expansió immobiliària i turística. A més, durant aquesta dècada, la població centreeuropea d'ingressos elevats no es va conformar amb la visita a l'illa durant el període d'estiu, i va començar un procés d'adquisició de finques, tant rústiques (al litoral i l'interior) com urbanes (nuclis històrics), destinades a primera i segona residència. El nombre de residents de la Unió Europea a Mallorca l'any 2001 (32.356; 43.411 a totes les Balears) es va duplicar, tenint en compte els no registrats que passen a l'arxipèlag més de tres mesos. Com a conseqüència, actualment tota l'illa està inclosa en els interessos d'un mercat immobiliari dinàmic i integrada en alguna de les distintes modalitats i tipologies turístiques. Aquest procés ha contribuït a la pèrdua d'identitat de la població local, que gradualment es va identificant amb l'interior i la muntanya, un espai situat més enllà dels 500 metres de la costa, entès com a "refugi", encara "propietat" de la cultura i la tradició mallorquina.

Havent analitzat ja exhaustivament els canvis en l'ús del sòl durant les tres etapes d'expansió turística, els tres booms, els investigadors han abordat ara l'estudi d'una nova fase d'explotació, el quart boom turístic, que es basa especialment en l'explotació de productes amb valor ambiental, patrimonial i cultural.

L'estudi es realitza en el marc d'un projecte finançat pel Ministeri de Ciència i Tecnologia, l'investigador responsable del qual és el doctor Macià Blàzquez: "Gestió turística del patrimoni natural i cultural i desenvolupament local en espais d'interior de les Illes Balears".

El refugi de l'interior

El paisatge, els valors ecològics, culturals i patrimonials, s'han convertit en recursos atractius per a la instal·lació de nous residents europeus. Fins i tot aquells municipis sense oferta hotelera i, per tant, fora dels canals tradicionals d'explotació turística, compten amb una gens menyspreable representació d'estrangers de la Unió Europea. Una demanda que arriba a competir pel territori amb els mallorquins.

En tot cas, també el camp s'està aburgessant, atesa la substitució dels trets de la cultura pagesa per altres elements urbans. La percepció d'apropament de l'aeroport de Palma, a menys de dues hores de qualsevol punt de l'illa, per a una població acostumada a desplaçaments per lleure o segona residència molt més importants, facilita un contacte permanent amb el seu país d'origen, a manera de moviments pendulars ciutat (Alemanya) - camp (Mallorca).

Els investigadors han recopilat i unificat documentalment i cartogràficament les fonts i les dades referents als valors patrimonials, com també de les disposicions legals sobre el patrimoni, les figures de planejament urbanístic i territorial i de planificació turística.

En l'actualitat el grup determina els impactes socioculturals, econòmics, mediambientals i territorials del turisme, i avalua l'aportació del turisme al procés de desenvolupament dels espais d'interior, i al benestar i la qualitat de la vida dels seus habitants. Aquests objectius pretenen distingir la percepció social dels impactes socioeconòmics i mediambientals del turisme dels impactes reals i objectivitzats d'aquests.

L'explotació turística dels espais protegits

L'explotació dels espais d'alt valor ambiental, els pocs espais protegits existents, s'ha vist esperonada per l'increment de la divulgació i la informació sobre aquests, que ha emmenat, segons afirma del doctor Macià Blázquez, "a l'increment de la pressió recreativa sobre els espais de major valor natural de l'illa. A més indica, l'explotació turística d'aquestes àrees es duu a terme segons models tradicionals, extrapolats de la

resta d'àrees d'ús intensiu, i sense consideració explícita de les seves especials característiques ambientals. El resultat és l'ús recreatiu no sostenible ni eficient, amb aparició de conflictes, com ara la degradació del medi natural i dels valors paisatgístics i l'aparició de situacions de saturació".

Una primera aproximació a l'estudi de l'ús actual que fan residents i turistes d'una mostra representativa d'espais naturals mallorquins sotmesos a pressió recreativa forma part del projecte esmentat, "Gestió

turística del patrimoni natural i cultural i desenvolupament local en espais d'interior de les illes Balears".

Els investigadors han analitzat, en aquest cas, la capacitat de càrrega d'alguns d'aquests espais, un índex que s'entén com el nombre màxim de visitants que pot tenir un espai sense que es produeixi una alteració inacceptable del medi físic i sense una davallada inacceptable de la qualitat de l'experiència recreativa aconseguida pels visitants. A més, han detectat múltiples disfuncions en la gestió de tres dels principals espais naturals explotats turísticament: sa Calobra, la punta de n'Amer i es Trenc.

Una de les principals aportacions d'aquest estudi ha estat proposar l'establiment d'una xarxa jerarquitzada d'espais protegits gestionats amb l'objectiu de desviar i filtrar l'ús recreatiu dels espais de major valor i fragilitat. L'ús públic massiu ha de ser orientat a localitzacions seleccionades, capaces de suportar alts nivells d'ús, això és, espais amb un alt límit de capacitat de càrrega (anomenats *honey pots*, o pots de mel), com ara "àrees recreatives" i centres d'interpretació on, a més, es realitzin tasques d'informació, sensibilització i conscienciació dels

visitants pel respecte envers els valors naturals i la fragilitat dels espais protegits, els impactes potencials de la saturació dels dits espais i, al mateix temps, es freni i concentri l'ús públic dels espais que els contenen. Les tècniques destinades a concentrar l'ús públic en aquests espais han de ser dissuasives més que no prohibitives per a la resta de l'espai protegit. Així doncs, els visitants han de ser atrets als *honey pots* amb una oferta satisfactòria d'infraestructura i equipaments com ara aparcaments vigilats, centres de recepció, càmpings, àrees de pícnic, etc.

La contribució principal que es pot esperar del projecte ara iniciat és l'aprofundiment en l'explicació de l'etiologia de la crisi ecològica, especialment mitjançant l'anàlisi del seu reflex territorial, el seu metabolisme socioeconòmic i l'evolució del model energètic.

La transferència dels resultats obtinguts ateny quatre àmbits: altres centres d'investigació, àmbits insulars en els quals es reproduïx un fenomen semblant, institucions socials que tenen com a propòsit conciliar el desenvolupament i la sostenibilitat i, en últim lloc, la difusió sistemàtica de la informació socioambiental amb propòsits democratitzadors mitjançant l'ampliació de la participació ciutadana en el procés científic.

Projectes relacionats en el reportatge

Títol: Indicadors de Sostenibilitat del Turisme a les Illes Balears

Investigador principal: doctor Macià Blázquez Salom.

Entitat finançadora: Centre d'Investigació i Tecnologies Turístiques de les Illes Balears (CITTIB), dependent de la Conselleria de Turisme del Govern de les Illes Balears

Inici: 2000 Final: 2003

Títol: La funcionalització turística de les Illes Balears (1955-2000): adaptació territorial i crisi ecològica de l'arxipèlag

Investigador responsable: doctor Onofre Rullan Salamanca

Financiació sol·licitada al Ministeri de Ciència i Tecnologia

Títol: Gestió turística del patrimoni natural i cultural i desenvolupament local en espais d'interior de las Illes Balears.

Referència: BSO2001-3302-C02-02

Investigador principal: doctor Macià Blázquez Salom

Entitat finançadora: Direcció General d'Investigació (Ministeri de Ciència i Tecnologia). BSO2001-3302-C02-02

Inici: 2002 Final: 2005 (amb una pròrroga de mig any concedida)

D'esquerra a dreta: Onofre Rullan, Macià Blázquez, Alicia Bauzá, Jesús M. González, Antoni A. Artigues i Ivan Murray.

Miembros del Grup d'Investigació de Sostenibilitat i Territori (GIST)

Doctor Onofre Rullan

Departament de Ciències de la Terra. Àrea d'Anàlisi Geogràfica

Edifici Guillem Colom Casanovas

Tel. 971 17 31 64

dctors0@ps.uib.es

Doctor Macià Blázquez

Departament de Ciències de la Terra. Àrea d'Anàlisi Geogràfica

Edifici Beatriu de Pinós

Tel. 971 17 26 02

mblazquez@uib.es

Professor Antoni A. Artigues, artigues.geografia@uib.es

Professora Àlicia Bauzá, alicia.bauza@uib.es

Doctor Jesús M. González, jesus.gonzalez@uib.es

Professor Ivan Murray, ivan.murray@uib.es

Professor Antoni Pons, tpons@gaat.es

Doctoranda Margalida Ramis, margalida_maria@hotmail.com

Llibres

ANDREU, N. et. al. (2003). La mesura de la sostenibilitat del turisme a les Illes Balears. Centre d'Investigació i Tecnologies Turístiques de les Illes Balears, Conselleria de Turisme, Govern de les Illes Balears y Universitat de les Illes Balears.

BLÁZQUEZ, M.; CORS, M.; GONZÁLEZ, J.M. i SEGUÍ, M. (coord.) (2002). /Geografía y Territorio. El papel del geógrafo en la escala local/, Universitat de les Illes Balears, Palma.

BLÁZQUEZ, M; MURRAY, I y GARAU, Jm (2002): El tercer boom. Indicadors de sostenibilitat del turisme de les Illes Balears 1989-1999. Palma. Ed. Lleonard Muntaner y CITTIB.

GONZÁLEZ, J.M. y PIÑEIRA MANTIÑÁN, M.J. (2004). "Image creation in post-modern cities: conflicts and tensión in Spanish inner-city areas". PACIONE, M. (ed.). Changing Cities. International Perspectives. IGU Urban Comisión and Strathclyde University Publishing, Glasgow. ISBN: 0-9542926-9-3. P. 147-159

MURRAY, I. (coord.) (2003). Estratègia per a la Sostenibilitat de les Illes Balears. Bases per una societat sostenible. Conselleria de Medi Ambient, Govern de les Illes Balears, Palma.

RULLAN, O. (2002): La construcció territorial de Mallorca. Ed. Moll, Palma de Mallorca

Publicacions a revistes

ANDREU, N.; BLÁZQUEZ, M.; LÓPEZ, S.; MAS, L.; MORELL, F.; MURRAY, I y TRUYOLS, G. (2003). "El Quart boom? Tendències de consum de recursos naturals a les Illes Balears", Revista de Geografia, núm. 2, p.61-77.

GONZÁLEZ PÉREZ, J. M. (2003). "La pérdida de espacios de identidad y la construcción de lugares en el paisaje turístico de Mallorca", Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles, núm. 35, págs. 137-152.

MAS, LI. i BLÁZQUEZ, M. (2005). "Anàlisi de la freqüentació d'ús a les platges i estudi de paràmetres de sostenibilitat associats", Documents d'Anàlisi Geogràfica, n°. 44. ISSN: 0212-1573.

MURRAY, I.; BLÁZQUEZ, M. y RULLAN, O. (2005). "Los cambios en la cobertura de la tierra. Una revisión bibliográfica desde la Geografía". Biblio 3w. Revista bibliográfica de Geografía y Ciencias Sociales (Serie documental de Geo Crítica), Vol. X, n° 571.

NOVO MALVÁREZ, M. (2004). "La conservación del patrimonio: una demanda social y un conflicto ideológico. Una reflexión sobre las Illes Balears", Guillem Sagrera, núm. 4, págs. 9-30.

RULLAN, O., MANCHADO, J. A. y MARCÚS, A. (1998): "La captación del gradiente residencial en suelo rústico. Una propuesta metodológica ensayada en la Islas Baleares", Ciudad y Territorio. Estudios Territoriales (Madrid), núm. 115, 125-144.

RULLAN O. (1999): "Crecimiento y política territorial en las Islas Baleares 1955-2000". Estudios Geográficos. Tomo LX, núm. 236 julio- septiembre 1999.

SCHMITT, T. i BLÁZQUEZ, M. (2003) "Der dritte Tourismusboom auf Mallorca (1991-2000) - zukunftsweisender Trend oder überschrittener Zenit?". Tourismus Journal, n° 4, p. 505-522. ISSN: 1433-5948.

Comunicacions a congressos

BLÁZQUEZ, M.; LUCAS, A.M.; MAS, LL. y MORELL, F. (2003). "El cuarto boom turístico en las Islas Baleares: el aprovechamiento de los espacios naturales", XVIII Congreso de Geógrafos Españoles, Barcelona y Bellaterra, 24-27 de septiembre de 2003.

MURRAY, I.; BLÁZQUEZ, M. y PONS, A. (en prensa) "La explosión turística en las Islas Baleares (1956-2000). Cambios de uso del suelo y metabolismo socioeconómico", comunicación presentada al VII Encuentro entre técnicos e historiadores y III Seminario sobre evolución del territorio como punto de encuentro transdisciplinar, organizado por la Universitat de les Illes Balears, los días 20 y 21 de junio de 2003

GONZÁLEZ PÉREZ, Jesús M. y SOMOZA MEDINA, José (2004): "The (re)creation of postmodern Spanish cities. The role of immigrants" In Cities in Transition, IGU and University of Ljubljana, pp. 157-170, Ljubljana (Slovenia)

GONZÁLEZ PÉREZ, J.M. y SANTOS SOLLA, X.M. (2005). "Historical cities and tourism in Spain", The IGU Commission on Monitoring Cities of Tomorrow Annual Conference, Tokyo.